

4. Ситуационный анализ или анатомия кейс-метода / под ред. д.соц.н., проф. Ю. П. Сурмина. – К. : Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.
5. Скуратовская Н. С. Применение кейсов в оценке персонала [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.topexpert.ru/company/articles/article.aspx?article=362e7ff0-3f55-4358-b651-264578c5e73d>

ВЫШПОЛЬСКАЯ В. Ф. Использование кейс-метода в профессиональной подготовке специалиста по международным экономическим отношениям.

В статье рассматривается сущность кейс-метода, его преимущества и недостатки, типы кейсов. Изложены особенности организации обучения студентов специальности "Международные экономические отношения" на основе метода анализа ситуаций.

VYSHPOLSKA V.F. The usage of case-method in professional training of specialists in international economic relations.

In the article the author considers the essence of case-method, its advantages and disadvantages. The article also deals with the peculiarities of the study process organization of students on the basis of this method.

**Волярська О. С.
Запорізький національний університет**

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті викладено теоретичні положення щодо організації процесу формування педагогічної майстерності у викладачів вищих навчальних закладів. Зокрема проаналізовано етапи становлення і структуру педагогічної майстерності як складової педагогічної культури.

Державній національна програма "Освіта" в галузі вищої освіти передбачає – як стратегічне завдання – підготовку фахівців високого культурного і професійного рівня. Нова концепція освіти і виховання у вищій школі вимагає удосконалення педагогічної діяльності викладачів вищого навчального закладу і досягнення ними високого рівня професіоналізму. Поняття професіоналізму в психолого-педагогічній літературі розглядається, як майстерність (С. І. Іванова), певний рівень майстерності (Ю. К. Бабанський), ототожнюється з поняттям "самоосвіта" та самовиховання (К. Лівітан).

Відомі педагоги М. І. Дяченко, Л. О. Кандыбович, С. Л. Кандыбович, І. І. Риданова, М. М. Фіцула вказували на вирішальну роль педагогічних впливів у процесі формування здібностей до професійної діяльності [5; 9; 10].

Аналіз педагогічних досліджень О. Ю. Гордіна дозволив нам виділити такі умови стійкого закріплення установок: якість викладання; особистість педагога; зміст навчальної діяльності; суспільна й особистісна значущість виконуваних завдань [3; 10]. Тому особливу увагу в педагогічному процесі варто приділяти формуванню установки як готовності до діяльності, спрямованої на оволодіння професією.

Окремі аспекти професійної майстерності викладача вищої школи розглядали такі видатні педагоги як А. М. Алексюк, І. А. Зязюн, В. О. Сухомлинський, О. Я. Савченко, О. І. Пошетун. У працях О. М. Бандурки, А. Л. Журавльова, В. П. Казмиренко, В. В. Третьяченко вивчалися професійно важливі особистісні якості викладачів.

Актуальність формування педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу, яка обумовлена сучасною педагогічною наукою, недостатня експериментальна перевірка процесу становлення професійної культури педагога сприяли визначенню нами теми статті.

Теоретичний аналіз наукової літератури та аналіз практики педагогічної діяльності свідчить про існування педагогічних програм, зумовлених особливостями професійної діяльності викладача вищої школи, які негативно позначаються на особистісному і професійному розвитку.

Таким чином, метою нашої статті є визначення особливостей формування педагогічної майстерності як складової педагогічної культури викладача вищої школи.

У відповідності до мети, ми сформулювали наступні завдання дослідження:

- 1) визначити особливості формування педагогічної майстерності як складової педагогічної культури викладача вищої школи;
- 2) дослідити процес формування педагогічної майстерності як складової педагогічної культури викладача вищої школи;

Методологічну основу дослідження становили загальні принципи педагогічної науки; концептуальні підходи до розвитку особистості в процесі професійної діяльності (Г. В. Ложкін, С. Д. Максименко, Є. Г. Павлютенков).

Відомо, що психологічна структура компонентів діяльності викладача є динамічною і поступово змінюється з оволодінням ним майстерністю. Педагоги-майстри приділяють значну увагу стратегії завоювання аудиторії, особливо уважно відносяться до розробки й проведення перших лекцій, бо

потім дуже важко щось змінити у стосунках зі студентським колективом. Професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення забезпечують розвиток цілісної системи – професіоналізму діяльності педагога. В педагогічній діяльності ці структурні елементи взаємопов'язані і взаємозумовлені. Відсутність одного з них у діяльності викладача вищого навчального закладу свідчить про недостатню сформованість педагогічного професіоналізму і педагогічної культури.

В працях з педагогіки педагогічну культуру розглядають як сукупність цінностей, переконань, відносин, загальних для всіх суб'єктів педагогічного процесу, що зумовлюють норми їх поведінки. Вони можуть бути нечітко виражені, але за відсутності прямих інструкцій визначають спосіб дії і взаємодії людей і значною мірою впливають на хід виконання роботи і характер життєдіяльності організації. Педагогічну культуру можна охарактеризувати також і як комплекс поведінкових норм, артефактів, цінностей, уявлень і понять, які всіма розділяються та які організація створює у міру того, як вона вчиться долати перешкоди внутрішнього і зовнішнього характеру на шляху до успіху і процвітання; це соціальне створені реалії, які надають нам придбані досвідченим шляхом методи рішення проблем. Ця характеристика підкреслює, що в основі педагогічної культури знаходиться процес придбання знань в результаті соціальної взаємодії в умовах змінної реальності.

Таким чином, “педагогічна культура” як спеціальне наукове поняття не є усталеним і потребує всебічного розгляду, оскільки являє собою педагогічну систему і водночас елемент її, особистісне утворення, діалектичну інтегровану єдність педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх. Ця система є відкритою. Ідеал її – учитель-інтелігент з досконалим рівнем сформованості педагогічної культури – є постійним наближенням до ідеального “Я”, нескінченним процесом самовдосконалення неповторної творчої індивідуальності, що передбачає: усвідомлення своєї неповторності, унікальності в порівнянні себе з іншими індивідуальностями; чіткі цілі й мотиви власного саморозвитку; самоствердження й усвідомлення своєї компетентності, яку забезпечує система знань і умінь, переконань, самореалізація себе у певних видах діяльності; цілісність і гармонійну єдність індивідуальних властивостей, у тому числі креативних;

динамічність і неперервність саморозвитку, постійну роботу над собою з метою зростання рівня власної культури, зокрема, педагогічної; усвідомлення власної значущості в особистому, професійному і соціальному аспектах з метою самоствердження в суспільстві. Індивідуальність учителя виявляється в його духовності, духовній культурі, гуманістичній спрямованості власної професійно-педагогічної діяльності.

Встановлено, що педагогічна культура діалектичне пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною, оскільки вона є інтегральним показником інших видів культур, їх складовою і в той же час включає їх у себе.

У дослідженнях виявлено, що педагогічна культура має дві форми прояву: статичну й динамічну. Статична форма відбиває її як наявний рівень, який забезпечує її подальший розвиток. Динамічна форма педагогічної культури виявляється у розвитку вміння реагувати на зміни, що відбуваються в навколишній дійсності й оточенні, удосконалювати себе відповідно до умов навколишнього середовища, використовуючи набуту систему педагогічних цінностей, що відповідає більш високим (конструктивному, евристичному, творчому) рівням культури. Завдяки динамічній формі у процесі педагогічної діяльності створюються умови для розвитку особистості та її педагогічної культури. У цьому процесі розвитку вбачаємо сутність і діалектику педагогічної культури: статична форма переходить у динамічну, яка потім, заперечуючи саму себе, переходить у статичну, але на більш високому рівні розвитку культури вчителя. Прояв як статичної, так і динамічної форм, їх діалектична взаємодія відбувається лише у процесі професійно-педагогічної діяльності й спілкування, відбиваючись у кожному з компонентів педагогічної культури.

Педагогічна культура є феноменом вияву викладачем власного "Я" у професійно-педагогічній діяльності. І. А. Зязюн вказує, що культура є гармонією культури творчих знань, творчої дії, почуттів і спілкування. Оскільки об'єктом педагогічної діяльності є особистість, то вона будується за законами спілкування [8].

Отже, складові педагогічної культури – науковий світогляд, наукова ерудиція, духовне багатство, педагогічна майстерність, педагогічні здібності, природно-педагогічні людські якості, педагогічна техніка (культура зовнішнього вигляду, культура мови, культура спілкування, педагогічна етика, педагогічний такт, прагнення до самовдосконалення).

Розглянемо педагогічну майстерність як сукупність якостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога. За визначенням І. А. Зязюна, педагогічна майстерність – це комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога, її складовими є гуманістичне спрямування, теоретичні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка [8].

Складовими професійної майстерності є професійні знання, педагогічна техніка, педагогічні здібності, педагогічна моральність, професійно значущі якості, зовнішня культура.

Професійні знання є фундаментальною основою педагогічної майстерності і охоплюють три блоки навчальних дисциплін: психолого-педагогічні, фахові, соціально-гуманітарні.

Педагогічна техніка передбачає наявність трьох груп умінь: здійснювати навчально-виховний процес, виховну роботу; взаємодіяти зі студентами, управляти ними в процесі різноманітної діяльності; управляти собою, своїм емоційним станом, мовленням, тілом, що виявляється у поведінці. Педагогічні вміння допомагають формуванню професійної позиції викладача, дають змогу отримати результат, адекватний цілям, задумам.

Поняття “педагогічна техніка” містить дві групи складових. Перша група пов'язана з умінням педагога керувати своєю поведінкою – технікою володіння своїм організмом, друга – з умінням впливати на особистість і колектив: техніка організації контакту, управління педагогічним спілкуванням. Складові першої та другої груп педагогічної техніки допомагають відобразити власну особистість викладача, рівень його педагогічної культури [10].

До педагогічних здібностей належать комунікативні, креативні, рефлексивні; перцептивні, інтелектуальні, організаторські. Процес розвитку схильностей до різних видів діяльності, на нашу думку, вивчений не достатньо. Увага проблемі розвитку схильностей, їх значенню в формуванні професійної спрямованості особистості приділяється лише в дослідженнях українських і російських педагогів і психологів: С. С. Вітвицької, В. М. Мясичева, О. Б. Орлова, В. О. Сухомлинського.

Аналіз педагогічної літератури дозволив визначити, що до професійно значущих якостей особистості відносять доброзичливість, об'єктивність, вимогливість, самостійність, самоконтроль, порядність, оптимізм, наявність

педагогічних здібностей. Ці якості підвищують продуктивність та ефективність педагогічної діяльності.

Зовнішню культуру викладача формують одяг, зачіска, макіяж, осанка, мова, форми невербального спілкування тощо. Педагогічна моральність передбачає гуманістичну спрямованість особистості викладача і охоплює його ціннісні орієнтації, ідеали, інтереси. Втілюється вона в педагогічній позиції викладача, у виборі конкретних завдань навчально-виховного процесу, впливає на стосунки із студентами, визначає гуманістичну стратегію педагогічної діяльності.

Педагогу вищої школи необхідно набуття особистісного рівня спілкування тому, що він характеризує необхідну умову високої культури взаємодії педагога і студента. Такий рівень потребує від викладача великої самовіддачі і притаманне лише тим педагогам, для яких їх професія є покликанням. Зміст культури педагогічного спілкування містить уміння слухати, ставити запитання, аналізувати відповідь, зрозуміти іншого, бути уважним, спостережливим, встановлювати контакт, бачити і зрозуміти реакцію аудиторії, передавати своє ставлення до того, про що йде мова, зацікавити, захопити поясненням, орієнтуватися в обстановці. Кожен з викладачів створює свій стиль спілкування. Ми вважаємо, що для викладача з високою культурою спілкування характерними будуть: оптимальність вимог; педагогічний оптимізм; емоційний відгук; формування колективних форм стосунків, відносин у колективі у навчально-виховному процесі; створення атмосфери доброзичливості. Однак, якою б привабливою не була модель взаємин викладача і студента, вона завжди динамічна. З огляду на це педагог завжди прагне до неперервності своєї освіти та професійної підготовки, він постійно аналізує свою діяльність, ідентифікує досягнутий рівень взаємодії зі студентами, добирає і використовує нові здобутки педагогічної науки і передового досвіду, переймає найкраще від своїх колег.

С. С. Вітвицька визначала, що педагогічний такт – це педагогічне грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, вміння знайти педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу, почуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальне рішення, вміння керувати своїми почуттями, не втрачати самовладання, емоційна урівноваженість, у поєднанні з високою принциповістю та вимогливістю, з чуйним людським ставленням до студента, критичності і самокритичності в оцінці своєї праці та своїх вихованців, у нетерпимості до

шаблону, формалізму, застою думки і справи, до бюрократизму і пихи, повазі в студентах особистості, розвитку їх людської гідності [1].

Відомо, що педагогічний такт реалізується через мову. В професійній діяльності педагога вищої школи мова виконує наступні функції: забезпечення повноцінної презентації (передачі) знань, забезпечення ефективної навчальної діяльності; забезпечення продуктивних взаємин між викладачем і студентом. Для реалізації успішної взаємодії зі студентами педагогові слід адекватно оцінювати власну особистість. Особливої уваги вимагає вміння керувати емоційним станом. Педагогічне доцільні стосунки ґрунтуються на взаємоповазі педагога і студента [1].

Особистісні якості викладача вищого навчального закладу відіграють важливу роль у вихованні і навчанні студентів, оскільки він постійно перебуває у сфері уваги молодих людей. Викладач є для студента і взірцем, і засобом виховного впливу на нього.

Ці компоненти-характеристики створюють передумови для перетворення педагогічної діяльності на майстерність. Досягнення цього є тривалим і складним процесом. У цьому процесі, на нашу думку, виокремлюють кілька етапів.

1. Етап сформованості певного рівня професіоналізму. Ним володіє випускник вищого педагогічного закладу. Його професіоналізм залежить від установки на самоосвіту і самовиховання, від наявності відповідної програми. Крім того, молодий викладач може вчитися в педагогів-майстрів, аналізувати роботу досвідчених колег, відвідувати семінари, курси, брати участь в наукових і практичних конференціях.

Перший етап формування професійної майстерності закінчується вихованням інтересу до діяльності з оволодіння професією й становить собою нижчу стадію розвитку професійної майстерності як складової педагогічної культури. Вища стадія проявляється у вигляді схильностей, якостей та переконань особистості.

2. Етап прояву педагогічної культури. У процесі виконання професійної діяльності психолого-педагогічна культура викладача зростає. Окрім репродуктивної діяльності, він займається педагогічним моделюванням, пошуком нових елементів в навчально-виховному процесі, його вдосконаленням. Одночасно розвиваються педагогічні здібності, якості, формується власний методичний досвід. Відмітимо, що розвиток структурних компонентів педагогічної майстерності відбувається нерівномірно. Другий етап формування професійної майстерності

завершується готовністю спеціаліста до самостійної професійної діяльності.

3. Етап появи педагогічного новаторства. Педагог-новатор вносить принципово нові ідеї в організацію навчально-виховного процесу, розробляє й оновлює методичні комплекси, створює нові педагогічні технології. Внаслідок цього не лише підвищується ефективність професійної підготовки студентів, а й змінюється її якість. Стати педагогом-новатором допомагають високий рівень теоретичної і практичної підготовки, інтелектуальні здібності, творчий склад розуму.

Схильність до підвищення рівня професійної майстерності формується лише на основі особистісного, ініціативного, стійкого інтересу, пов'язаного з характеристиками особистості. На підставі професійних інтересів та схильностей формуються світогляд, ідеали й переконання педагога, які, будучи вищою формою спрямованості, справляють вплив на весь процес як професійного, так і духовного становлення викладача. Тому важливим в процесі формування професійної майстерності є виховання інтересу.

У сучасних психологічних та педагогічних дослідженнях існують різні трактування поняття "інтерес": і як особливе вибірне ставлення до діяльності; і як мотив дії й діяльності; і як стимул діяльності; і як засіб навчання. Вважаємо, що професійний інтерес входить до раніше набутого досвіду й мотивації особистості. Упродовж професійного навчання предмет інтересу зі специфіки переміщується на зміст професійної діяльності.

У процесі формування професійної майстерності необхідно враховувати той факт, що не завжди ситуативний, реактивний, епізодичний інтерес до професії, безпосередньо пов'язаний з емоційними переживаннями свого ставлення на певний момент, переростає в інтерес особистісний, ініціативний, стійкий, відповідний характеру особистості і який входить до її професійної майстерності. Аналіз відповідної літератури засвідчує, що яких би точок зору не дотримувалися дослідники, всі вони відзначають, що основною ознакою інтересу є стимуляція вибіркої активності особистості.

Таким чином, педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності. Вона характеризує наявність високого рівня психолого-педагогічної підготовленості, здатність оптимально вирішувати педагогічні завдання. Отже, педагогічна майстерність має прояв у педагогічній діяльності і є складовим компонентом педагогічної культури викладача.

Вважаємо, що слід зробити певні висновки: педагог-професіонал – це викладач, який володіє знанням як предмету викладання, так і психології та педагогіки; добрий, ввічливий, в міру суворий; вимогливий, але справедливий; гарний співрозмовник, інтелігентний, доброзичливий; має почуття гумору; вміє знайти підхід до кожного студента, адже кожен студент – індивідуальність; демократичний, розуміє проблеми студента; обожнює свою професію; чесний, дотримується свого слова; чуйний, може стати другом; поважає наші думки, судження, переконання; діловий, охайний.

Аналіз педагогічних досліджень, присвячених проблемі формування професійної майстерності дає нам підставу стверджувати, що традиційна система підготовки професіоналів не створює необхідних педагогічних умов формування професійної майстерності як складової педагогічної культури. Сприятливі умови для формування професійної майстерності викладачів вищої школи шляхом залучення їх до інтенсивної пізнавальної діяльності і включення в процес спільної колективної діяльності закладені в іграх як формах активного навчання й виховання [5; 9; 10].

О. М. Леонт'єв визначав, що в контексті проблемно-ігрових ситуацій навчання пов'язане з розвитком індивідуальних якостей та здатності до їх актуалізації та оперування ними [6]. На основі таких ситуацій викладач може формувати свою особистісну позицію, яка зв'язує все, що отримано в процесі пізнавальної діяльності й виховання, в цілісне, осмислене ставлення до професії, яка служить підґрунтям для формування професійної майстерності.

Наразі навчання виступає не як засіб наділення знаннями, вміннями та навичками, а як засіб розвитку індивідуальних якостей суб'єкта з допомогою знань, умінь та навичок. Ціллю професійного виховання є формування стійкої особистої позиції на основі системи професійних переконань, які не зводяться лише до суми професійних знань, умінь та навичок.

Врахувавши, що у процесі формування педагогічної майстерності педагоги оволодівають новими знаннями, активізується інтелектуальна сфера їхньої особистості, відбувається інтенсивне становлення та розвиток світогляду, системи оціночних суджень, понять, виявляється певне емоційне ставлення до тих чи інших технологій навчання та виховання, ефективність формування педагогічної майстерності як складової педагогічної культури викладачів вищих навчальних закладів визначимо за такими показниками: професійні знання, педагогічна техніка, педагогічні

здібності.

Відмітимо, що основні показники сформованості педагогічної майстерності викладача вищої школи, враховують специфіку сучасної вищої школи педагогічного спрямування, особливості навчально-виховного процесу.

Сформованість педагогічної майстерності викладачів визначають за трьома рівнями розвитку: високий, середній, низький. Ці рівні вважаємо ступенями наявності тих чи інших професійних якостей особистості, які є показниками педагогічної культури.

Таблиця 1

***Показники сформованості педагогічної майстерності
викладачів вищих навчальних закладів***

Показник	Характеристика сформованості педагогічної майстерності викладачів вищих навчальних закладів
Професійні знання	Фундаментальна основа педагогічної майстерності. Охоплено три блоки навчальних дисциплін: психолого-педагогічні, фахові, соціально-гуманітарні.
Педагогічна техніка	Характеризується наявністю трьох груп умінь : здійснювати навчально-виховний процес, взаємодіяти зі студентами, керувати власним емоційним станом.
Педагогічні здібності	До них належать: комунікативність, креативність, рефлексія, інтелектуальні здібності, організаторські, перцептивні.

Наведений у статті аналіз формування професійної майстерності в процесі активної професійної діяльності педагога вищого навчального закладу дозволяє стверджувати, що воно буде успішним за умови дотримання таких основних вимог:

1. Особистісна активність і самостійність викладачів у процесі формування професійної майстерності. Поза особистісною активністю не можлива ні ефективна робота викладача, ні його загальний і професійний розвиток .

2. Впровадження у процес формування майстерності принципу проблемності, що забезпечує пізнавальну активність і й істотно змінює виконання професійної діяльності.

Отже, процес формування професійної майстерності відзначається надзвичайною складністю, обумовленою як ієрархічною структурою самої майстерності, так і загальною характеристикою педагогічної культури викладача. Складний діалектичний взаємозв'язок особистості й

середовища, різних психічних властивостей і явищ, що обумовлюють перебіг процесу формування професійної майстерності, вказує на необхідність врахування розвитку кожного з її компонентів, які представляють суб'єктивну й об'єктивну сторони процесу. Зміна одного з них спричиняється до зміни процесу формування професійної майстерності в цілому. Знання структури професійної майстерності, її особливостей, врахування рушійних сил процесу необхідне для успішного здійснення педагогічного керівництва ним.

Використана література:

1. *Витвіцька С. С.* Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури / С. С. Витвіцька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 174 с.
2. *Волкова Н. П.* Педагогічні комунікації: навчальний посібник / Н. П. Волкова. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002. – 98 с.
3. *Гордин А. Ю.* Формирование отношений педагогов и учащихся в современной школе / А. Ю. Гордин. – М.: Педагогика, 1977. – 74 с.
4. *Дьяченко М. И.* Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: Изд-во БГУ, 1981. – 375 с.
5. Педагогика высшей школы / под ред. М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, С. Л. Кандыбович. – Минск: Харвест, 2006. – 320 с.
6. *Леонтьев А. А.* Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. – М.: Педагогика вищої школи: навчальний посібник / за ред. З. Н. Курлянд. – К.: Знання, 2005. – 321 с.
7. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Карамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – К.: Вища шк., 1997. – 255 с.
8. *Рыданова И. И.* Основы педагогики общения / И. И. Рыданова. – Мн.: МГУ, 1998. – 249 с.
9. *Фіцула М. М.* Педагогіка вищої школи / М. М. Фіцула. – К.: Академія, 2005. – 352 с.

ВОЛЯРСКАЯ Е. С. Особенности процесса формирования педагогического мастерства как элемента педагогической культуры.

В статье представлены теоретические положения организации процесса формирования педагогического мастерства у преподавателей высших учебных заведений. Проанализированы этапы становления и структура педагогического мастерства как компонента педагогической культуры.

VOLARSKAYA O. S. The peculiarities of process of formation of pedagogical mastership as a part of pedagogical culture of high school teacher.

The article deals with theoretical aspects of process of formation of pedagogical mastership of high school teachers.